

Kim inkar edə bilər ki, Qulu Məhərrəmliyin sənirətədiçi yazı üslubu, təsirədiçi nitqi yoxdur? Onun "Ana dilimizdə 37 havası və ya doğrudanmı orfoqrafiya İslahatı dilimizi edam kötiyyəinə aparır?" (29.01.2018) yazısı elə sərlövəhdəncə öz hökmünə şübhə yaradır. Yəni hər hansı bir dəyişikliyi müthiş 37 havası ilə izah etmək heç də həmişə uğurlu deyil. Professor öz məntiqinə uyğun (daha çox, mətləbə yetərincə təsir göstərmək gücündə olan) maraqlı obrazlardan istifadə edir. o cümlələrdə burada da köklü ağac və kol-kos obrazlarını qarşılaşdırır.

"Təbiətdə köklü-kömcəli nəhəng ağaclar da olur, kökü üzə qalmış cılız kol-kos da. Bir az bərk külək qalsan ki-

maya cəmiyyətin inkişafında xüsusi önəm verir. Əgər beledirsə, onda bir az da açıq danışaq. Qulu Məhərrəmli yazır: "Əsas narahatlıq həzi sözlərin ənənəvi yazılışını dəyişmək təklifi ilə bağlıdır. Dünyanın harasında olursa-olsun, dilə artıq formalaşmış, yazıda oturmuş, şüurlara hopmuş, beyinlərdə daşlaşmış sözü dəyişmək yanlış addımdır, çünki həmin söz bir işarə kimi ifadə etdiyi predmet və mahiyyətin sabit dəyişicisidir. Həmin sözün şəklinin dəyişməsi yazıda və qavrayışda dolaşılıq yaradır, hətta nəvillər arasında bağları belə qura bilər". Kim etiraz edə bilər? Çox doğru deyir. Əgər dili canlı orqanizmi adlandıırırsaq, bu bir inkişaf motividir. Heç in-

olmayan başsa düşmədiyin kimi qulaq ardına vurasan.

Dilin orfoqrafiyası ilə bağlı bözi məqamlara konkret münasibət bildirmək əslində vətəndaşlıq borcumuzdur. "Əsgər" sözü ilə bağlı iradına heç bir süzüm yoxdur. "İsgəndər" i də "İskəndər" etməyin tərəfdarı deyiləm, ancaq adlarla bağlı mübahisələri yersiz hesab edirəm. Əgər məşhur rəssamın adı sənədlərdə "Verəşagin"dirsə, bunu necə dəyişib "Verəşagin" etmək olar? Yəni, bu artıq bir ümumişlək söz deyil, sənədlərdə əks olunmuş addır, ada isə əsaslıqla girişmək olmaz. Əgər belə əsaslıqla dəyişmək, müdaxilə etmək

canlı dilin tələbatına uyğun olaraq artıq çoxillik ömür qazanmış "gəlməliymiş" sözü görək mütləq qaytarılıb professorun dediyi kimi "gəlməli imiş" şəklində yazılınsın? Professor yaxşı bilir, sairələr dil dil qaydasına əsasən əsəslər yox, ana qaynağına əsaslanma məntiqinə uyğundur. Hansı şair öz şeirində "gəlməli imiş" ifadəsini işlədər və digər ifadələr də bunu kimi?

Ulu nəmənin, sonra nəmənin, nəhəyə, atamın və anamın dilindəndə də "gəlməli imiş" ifadəsini eşitməmişəm. Onların hər biri "gəlməliymiş" deyirdi. Doğrudur, professor deyir ki, bu cür dəyişmələr ləhcələşməyə yol açır. Ancaq hər hansı bir söz bütövlükdə xalqın dilinə hopursa və xalqın dilindən gəlsə, bunun nə üçün əleyhinə gedək?

Mənim yaxşı yadımdır. İsmayıl Şıxılı müəhazirələrinin arasında müəyyən məqamlarda yerli gələndə dil məsələlərinə də münasibət bildirdi. Konkret onun dilindən eşitdiyim və bu günə qədər də yaddaşından silinməyən bir ifadəni mütləq burada yada salmaq istəyirəm: "sən "vuracağam" deyirsən, amma unudursan ki, "vuracam" deyən rəqibin artıq səni vurdu". Nə qədər sərrast izahdır, nə qədər dəqiq, aydın münasibətdir?! Biz əgər dilin canlı orqanizmi olduğunu - elə professorun təsdiq etdiyi kimi - qəbul ediriksə, onda görək dilin özünü yüngülləşməyə, asanlaşmağa doğru gedən yolu da qəbul edək.

Həmin hissələrin təsiri altında ali məktəbi qurtarıb kəndə getmişdim. Elə bildirdim ki, institutu fərqlənə ilə bitirmiş olan gəncin dil haqqında dediyi hər hansı bir söz dəqiq hökm kimi qəbul olunacaq. Elə həmin ərafədə özümün toyum olmalıydı. Bir az da dağılaşdır-sən, elə toyumun məclisində getmişdim. Həmin toyda da özümə götürülmə fərqlənə diplomumu göyə qaldırıb nümayiş etdirdim. Yaxşı yadımdadır, gəbənin üstündə - mağarın yuxarı başında "xəş gəlməsiniz" sözlərini pampıqla yazmışdılar. Açıq tələbəkəldən gəldiyim hava ilə dedim ki, niyə gəlməsiniz, axı bu kənddə "xəş gəlməsiniz" deyən yoxdur, niyə "xəş gəlməsiniz" yazmadınız? Kəndin mənə də dərs demiş müəllimlərinin hamısı üstümə qalxdı. Və çox təəssüf edirəm ki, hələ də dilimizdə "xəş gəlməsiniz"lə, "gəlməsiniz" in problemi həll olub qurtarmayıb.

Nəhayət, professor sözünün sonuna yaxın mətləbə daha işıqlı düşüncələrlə yanaşır: "Təbi ki, dilin yazı qaydalarına hər zaman dəyişikliklərə ehtiyac olur, çünki dil statik və donuq nəsnə deyil, canlı orqanizmdir. Cəmiyyət tərəqi dədikcə onda da təbi inkişaf və zənginləşmə gedir. Xalqımızın tarixi-gənecik dəyərlərini, onun ruhu, həyat durumunu, yaşantılarını, təkəkkir və düşüncə tərzini əks etdirən Azərbaycan dilində də zaman-zaman belə dəyişikliklər, qayda cəllanmaları olur. Məhz bu cəllanmaların sayəsində, məsələn, ötən əsrin əvvəlləri ilə müqayisədə dilimiz qaydaları indi daha sabit, qrammatikası daha mükəmməl, dil qatlarında gedən proseslər daha aydın və durudur. Sovet dövriində formalaşmış böyük mədəniyyət kontekstində ədəbi dilimizdə də bir çox konseptual məsələləri, o cümlədən yazı və tələffüz qaydaları ilə bağlı əsas problemlər həll olunmuşdur. Bir işdə V.Xulufu, B.Çobanzadə, Ə.Dəmirçizadə, H.Mirzəzadə, Ə.Orucov, M.Şirəliyev, Ə.Abdullayev, M.Hüseynzadə, Ə.Əjdəzadə, A.Axundov, T.Hacıyev və başqa görkəmli dil biliciləri önəmli rol oynamışlar". Zənnimcə, bu yerlə professor Qəzənfər Kazımovun da adı çəkilmiş idi. Nəinki Qəzənfər Kazımovun, eləcə də, Kamal Abdullanın, Nizami Cəfərovun və bir çox digər dilimizdə tədqiqat baxımından dərinliklərə qədər emiş alimlərinin adlarının çəkilməsi göstərir ki, dil sahəsində mücadilə aparan klassik alimlərin varisiyi davam edir.

3. Niyə otuz yeddi xofu, yaxud razılaşmadığımız məqamlar

mi həmin kol-kosu dibindən qopararaq ora-bura çırpa-çırpa sovurub aparır, köklü ağaca isə heç firtınan da gicü çatmır". Məlumdur ki, hər obraz müəyyən mənada cəmiyyət hadisələrinə şamil olunur. Köklü-kömcəli ağac obrazı hara, kol-kos obrazı hara? Professor məntiqinə uyğun belə təzadlardan sarastlıqla istifadə edir.

Bir neçə il əvvəl orfoqrafiya qaydaları ilə bağlı müəyyən mübahisəli məsələlər gündəmə gəldi. Bu məsələlərdə emosiyalar, müəyyən yarılma elementləri, qəzəblər, ümumiyyətlə, mövqə ilə razılaşmaq motivləri işgüzar müzakirələrə qədərincə mane oldu. Ancaq buna baxmayaraq, kifayət qədər işgüzar müzakirələr oldu və müzakirələr nəticəsində yazılan mövqə münasibətləri diçliçil elminizlə bağlı çox məsələlər aydınlaşdırdı kimi, elmi-publistikamızın inkişafına da kifayət qədər təsir göstərdi. Qulu Məhərrəmli də növbəti yazısını məhz bu müzakirələr gedişində qələmə alıb. Və özü də məsələnin qoyuluşu ilə bağlı problemləri özünün üslubuna uyğun suallarla üzə çıxarmağa çalışır: "Nəçə vaxtdır ki, Azərbaycan dilinin orfoqrafiya qaydalarının yeni layihəsi ilə bağlı cəmiyyətdə yaşanan həyəcanlar, mediadakilə müzakirələr nədənsə gözümün qağına bu ağac-kol mənəzərasini götürür. Və adam düşünür ki, gərəsan növbəti qayda dəyişikliyinə dilimizə hansı öncü ilə yanaşırlar? Nəçə əsrlik yazı ənənəsi olan bu dilə hər küləkəldən qoparağı götürülən kol-kos kimi baxır, yoxsa onu köklü-şaxətli ağac kimi qəbul edirlər? Əlbəttə, adam arzulayır ki, ikinci maqam olsun, amma yox, deyəsən, bu dəfə külək başqa səmtəndə və başqa çərçivə əsir. Bir əsrdə alfabəsi üç dəfə dəyişdirilmiş ana dilimiz, indi də süni müdaxilələrlə üz-üzədir. Onun kilidli qapılarından hansı yollarla keçib atlarını içərilərdə əyirdirlər. Çox aşkarca duyur ki, "İslahat" adı ilə xeyli sayda sözün qaddını əyir, dilimizə canına, onun qan damarlarını, leksik-qrammatik quruluşuna təhlükəli viruslar yeritməyə, salamat sahələrinə minələr basdırmağa çalışırlar". Professor Qulu Məhərrəmli inəfsan mobil düşünün dil tədqiqatçısıdır. O, dilə gedən prosesləri ardıcıl izləyir. Eyni zamanda dilə gedən proseslərə tədqiqatçıların münasibətini də izləyir. Onun dil hadisələri ilə bağlı münasibətinə qətiyyəni öteri münasibət kimi, dilətan baxışının nəticəsi kimi yanaşmaq olmaz. Amma hər halda hər kəsin öz fikrini ifadə etmək haqqı varsa, biz də öz münasibətini Qulu Məhərrəmliyə dil sevgisinə şəkk etmədən açıq bildirməyə borluycuq. Bir az da dəqiq desək, tənqidi yanaşmamızda çəkinməməliyik. Çünki Qulu Məhərrəmli tənqidi yanaş-

Qulu Məhərrəmli hələ 20 il əvvəl xəbər aparıcısı kimi efirə çıxanda da, "7 gün" kimi populyar bir veriliş aparanda da, "Təfəsilat", "Gərəçəklik" adı müəllif proqramlarını hazırlayanda da jurnalistikanın qızıl qaydalarına istinad etməyə çalışıb. Onu obyektivliyinə, dürüstlüyünə, fakt və hadisələrə vicdanlı yanaşmasına, həqiqətin tərəfində durmasına, ədalətli və qərəzsiz təhlillərinə görə sevib qiymətləndirilib.

Mətlə MURADXANLI, Respublikanın Əməkdar jurnalisti

sanın özü də bu günkü müşahidəmizdə dünnəki deyil. Ona görə də Qulu Məhərrəmli dil üzərində yazı qaydalarına əsasən aparılan dəyişikmələri bir qədər humanizmlə yanaşma tendensiyasında qəbul etsəydi daha düzgün olardı. Heç söz yox ki, bu bizim şəxsi mülahizəmizdir. Bizə elə gəlir ki, professorun dil qaydaları ilə bağlı dəyişikmələri reaksiyon dozasi bir qədər artıqdır. Çünki hər on ildən bir, bəlkə də bir az çox zaman kəsiyində qaydalara nəzər yetirmək zənnimizcə, heç qəbahət də deyil: "Müzakirələrdən təbi bir sual meydana çıxır: axı nə olub, nə baş verib ki, dil qaydalarında birdən-birə bu qədər dəyişiklik aparılır? Ana dilində bu miqyasda dəyişiklik aparılır? Ana dilində bu miqdarda dəyişiklikləri zəruri edən nədir, hansı səbəblərdir? Cavab çox sadədir: dil praktikamızda ciddi söz və qayda dəyişməsinə səbəb olacaq heç nə baş verməyib, buna zərurət yoxdur. Sadəcə, kimlərsə "biz də işləyirik" görüntüsü yaratmaq və "İslahat" adı altında belə qəndərma dəyişikliklərinin olmasını istəyir. Yeni bu prosesdə daha çox avtoritarizm, yanlış yönəlmələr, ana dilini və elmi düşüncəni zorlayan ağır bir inzibatçılıq duyulur. Görünür, sevgili məmləkətimizin əssayan elminin öz Baron Münhauzenləri var və onlar məsələni yalnız yeni yazılışını təklif etdikləri "alğı-satğı" ilə məhdudlaşdırmaq fikrində deyilərlər". Bəli, mən də "alğı-satğı"nın əleyhinəyəm. Çünki az-çox tərəkmək olduğuma görə bəzərdə mal-qara alveri zamanı nə dəlləllərin, nə də çobanların dilindəndə "alğı" və "satğı" eşitməmişəm. Camaat həmişə "alğı" və "satğı" ilə məşğul olub. Professorun müəyyən məqamlarda düz, yeni razılaşdığı mövqeyi, müəyyən məqamlarda isə mübahisə doğuran, yeni razılaşmadığım mövqeyi o demək deyil ki, o, ümumiyyətlə, inkişafın əleyhinədir. Professor Qulu Məhərrəmli bütün yarıdıcılığı boyu dilin təmizliyi, saflığı uğrunda bir dəyişüşü əzmi ilə mübarizə aparıb.

Və sözümlə davam edək. Ümumiyyətlə, Qulu Məhərrəmliyin dilə bağlı rahatsızlığının mahiyyətini yaxşı başa düşmək olar. Elə də çətin deyil ki, onun müahizələrini anlamayasan, yaxud çətin

mümkündürsə, onda görək məcbur edək ki, "Əhbülfəs Qarayev" gedib adını dəyişib, daha düzgün yazdırsın. Yəni, "Əhbülfəz Qarayev" şəklində. Bizim tanıdığımız obrazın yazılışdakı adının (Əhbülfəs) mənası "yalancq papaq atası" deməkdir. "Əhbülfəz" adının mənası isə "müdrikin atası" deməkdir. İndi buyurun dəyişdirin.

"Bir adamlar "əsgər" sözünün "əskər" (maddə. 22) kimi, "Verəşagin" in yenidən "Verəşagin" (maddə. 15) kimi yazılmasını, "cəmiyyət" tipli sözlərdə qoşa "y"-nın birinin itxisar edilmişini (maddə. 37), "Quran" sözünün hecadan-hecaya "Qu-ran" şəklində keçirilməsini (maddə. 69) istəyirlər". Bəlkə də yersizdir, ancaq burada professorun sözüünə daxil-mənavi tələbatından gələn bir səslə müdaxilə edirəm. Mənə elə gəlir ki, ümumiyyətlə, "Quran" sözünü hər hansı bir baxımdan müzakirəyə çəkmək, bu sözlə bağlı "bazar açmaq" tam yersizdir. Yəni "Quran" sözünün hansı şəkildə yazılacağı hansı problemi həll edir? İstər psixoloji, istər sosioloji, istər elmi, istər iqtisadi, istər də hərbi... və yaxşı bilirsiniz ki, Asiya, Afrika qarışıq müsəlman ölkələrinin çoxsaylı əhalisi səhrada susuzluqdan ölməkdən, dəryalarda boğulmaqdan üstün tutur Avropaya mühacirət etməyi. (Xahiş edirəm, mənə İslami biliklər sarıdan dayazılıqla itiham etməyəsəniz). Bağışlayın, professor, sözüünüzü kəsdim, yəni öz sizindir: "Hotta dilin qrammatika və morfoloqiyasına da müdaxilə edərək "almalı idi" əvəzinə ədəbi dili ləhcələşməyə apararaq "almalıydı", "gəlməli imiş" in yerinə "gəlməliymiş" (maddə. 44) yazılmasını məqbul sayırlar". Yəni, professor Qulu Məhərrəmliyin konkret "Verəşagin" adı ilə bağlı və ümumən bu yəndə tələbi mənə də etirazı doğurdu və qətiyyəni şübhə etməm ki, Qulu Məhərrəmliyin bütün etirazlarının məğzində dil təəssübləşməyi dayandır. Qulu Məhərrəmliyin dil faktlarına əsasən gətirdiyi dəlillərin əleyhinə mülahizələri diqqətə izləyirəm. Professorun səmimiyyətinə inanmamamağa haqqım yoxdur. Onun dil sevgisinə də bir sözümlə ola bilməz. Ancaq razılaş bilmirik ki, professor "almalı idi" əvəzinə, nə üçün "almalıydı"nın əksinə gedir? Axı necə ola bilər ki,